

AZ ELFELEJTETT JUHÁSZ ÁRPÁD

KALAPIS ZOLTÁN

Juhász Árpád festőművész és grafikus alakját a múlt ködéből kell felidézni. Született tehetség volt, kezdetben sokat ígért, de ennél többre nem vitte az életben, mintha sikertelenségre lett volna kárhoztatva. Csak találgathatjuk, hogy mi lehetett ennek az oka. Vajon a létért való küzdelem gátolta kibontakozását, a tülekedéstől való iszonyodás? Vagy talán a becsvágy hiánya? Netán az a felismerés, hogy többre nem képes, vagy érdeklődésének lanyhulása, amely aztán lehetetlenné tette a tájékozódást az új művészi törekvések között? Esetleg mindez együttvéve, párosulva a közönnyel, a meg nem értéssel, a szülőváros „szörnyű szürke miliőjével”?

Juhász Árpádot már kora ifjúságában hatalmába kerítette a kiábrándultság, a kétségbeesés, mert közvetlen környezetében azt látta, hogy a pénz lett a társadalom legfőbb mozgatója, s a szépség, a szeretet, a jószág, mint ahogy azt az idealista fiatalember szeretete volna. E felismerés lázadóvá tette, de mivel az erőszak alkatilag teljesen távol állt tőle, a lázadás passzív formáját választotta. Különállását különcködő életmódjával, a polgári konvenciókat elutasító magatartásával fejezte ki. A civilizáció, a technika kinövésői rémülettel töltötték el, s a kiutat a kézművességhez, a földhöz, a természethez való visszatérésben vélte felfedezni.

Fogékony lett az anarchista, tolsztoji és a krisztiánus gondolatokra, ennél fogva a világ „jobbítását” sem a társadalmi viszonyok változásától várta, hanem — utópista álmokat kergetve — az egyéni példamutatástól, az emberek „jobbulásától”. Idővel emberkerülő lett, hátat fordított a társadalomnak, zárkózottan, szinte kivetetten élte a maga életét. Talán a második világháború után jelentkező kaliforniai hippik előfutára is volt kissé. Ez az életmód és életszemlélet azonban a legkevésbé sem volt hatással művészetére, sajtáságos lázadása műveiben sem tartalmilag, sem formailag nem jutott kifejezésre, élete végéig akadémikus szellemenben alkotott. Még a gödöllői művésztelepen töltött évek, a szecesszió eszmevilágával való közvetlen kapcsolat sem tudta kibillenteni „a rendegyensúlyából”. A stilizált, dekoratív, lendületes vonalvezetésű motívu-

mok csak elvétve jelentkeznek egy-egy könyvlaptervén, színes posztó faldíszén. Az életút és az életmű között tehát nemcsak hogy nem volt összhang, hanem szöges ellentétben állt egymással.

Munkásságát sem kortársai, sem baráti köre nem méltányolta túlzottan, kiállításai, művei nagyjából visszhang nélkül maradtak. Nekrológiájában Lyka Károly ezt azzal magyarázta, hogy Juhász Árpád „az igénytelen egyszerűség netovábbja” volt. Lakos Alfréd, a festő- és grafikusművész is azt írta a *Pesti Hírlap*ban közölt Egy csendes ember halálára című cikkében, hogy „kerülte a sikereket, a sikerek is messze elkerülték őt”.

Az utókor sem tudott vele mit kezdeni, eddig még senki sem „fedezte fel”. Nálunk csaknem fél évszázaddal ezelőtt Herceg János élesztgette emléket a *Kalanyáiban* megjelent Egy elfelejtett bácskai festő című írásában (újra megjelent 1953-ban a szerző *Papírhajó* című kötetében). „Tipikus kismester volt — írja —, nem tört magasra beérte azzal, ha szerény feladatait tökéletesen tudta megoldani. Természetéből hiányzott az új, a sehol fel nem lelhető eredmények utáni törekvés.”

Az újabb kori kutatás Juhász Árpádról már árnyaltabb képet adhatott, jóllehet a lényeg az életmű tüzetesebb áttekintése után sem változott: azon a szerény helyen maradt, amelyet már korábban kijelöltek számára a művészettörténetben. Keserű Katalin, az életmű legjobb ismerője így ír róla a *Juhász Árpád szerepe a gödöllői művésztelepen* című tanulmányában (*Studia Comitatus*, 10. sz., 1982): „Juhász Árpád nem volt nagy művész, fő műveit nem őrzik a múzeumaink. Nincsenek gondolatait, művészi és művészeti elveit összegező munkái, még naplója sem maradt fenn. Noha Lotz Károly tanítványa volt, életművében a festészet, a festői problémák keresése és megoldása alárendelt szerepet játszott. Elsősorban grafikusként dolgozott, de újításait e téren sem ismerjük. Az akadémián elsajátított kitűnő rajzkészség jellemzi műveit, rutinos ceruzarajzait és finom körvonalakból szövődő tollrajzait.”

Juhász Árpád életszemléletét döntő módon alighanem az a környezet szabta meg, ahonnan elindult — a család, a kisváros szűk világa, szellemi életének respektus. Százhuszonöt évvel ezelőtt, 1863. június 29-én született Zomborban, egy ottani iparoscsaládban. Apja, a szigorú erkölcsű, gondolkodásban és életmódban egyszerű Juhász Mihály a zombori szabócéh utolsó céhmestere volt, az anya pedig Kanyó Krisztina, a megtestesült jóság, a négygyermekes família védőszelleme. Családi házuk eredeti állapotában nem maradt fenn, a Branko Radičević utca 2. szám alatti sarokház helyén állt, amely ma Janovits István mézeskalácsos tulajdona. Az utódok közül Zomborban sincs senki, a család leszámazottai Baján és Gyöngyösön élnek.

Gyermekkoráról is nagyon keveset tudunk. Játszóótársa, a későbbi tanár és helytörténész, a megyei Történelmi Társulat megalakításának egyik kezdeményezője, dr. Donoszlovits Vilmos is csak ennyit jegyzett fel a *Bácskában* 1914. május 30-án megjelent nekrológiájában: „Három fiú és

Juhász Árpád (fénykép)

egy nővér között Árpád volt a legfiatalabb, az anya dédelgetett, becézett Árpádja. Mennyi kedves délutánokat és víg estéket töltöttünk Juhásznéknál, és ilyenkor, mint mutatta anyai büszkeséggel az Árpád gyermek rajzait, később már festői tanulmányait, melyek a 'kis házban' — a diákélet felejthetetlen kedves tanyáján — a szoba egész falát beborították.”

Persze az élet azért nem volt annyira idillikus, mint ahogy esetleg ebből a néhány sorból kitetszik. A fiatal Juhász Árpád szemtanúja és szenvedő részese volt egy hagyományos és puritán termelési és életmód alkonyának, végleges eltűnésének. Kilencéves volt, amikor egy császári rendelet felszámolta a céhrendszert, s így otthon hallhatta azokat a sötét leírásokat, amelyekkel a tisztas ipar jövőjét ecsetelte a tekintélyes szabómester. Akkoriban valóban egy világ fordult meg, a gyors polgárosodás következtében az ízlésváltozás is szembeütő volt. A korábbi nemesi öltözet egyszerűsített változata, a zsinórozott csizmanadrág, a dolmány, a mente, azaz a magyar- illetve parasztszabó termékei egy-két évtized leforgása alatt már a falusi vásárokon sem voltak kelendőek. Helyükbe a bécsi nagyipari szabóműhelyek filléres termékei kerültek, meg a német- illetve úriszabók készítményei. Még az erős, nemezelt gyapjúposztót is felváltotta az olcsó, sűrű pamutzövet, a cajt, a városban pedig a tetszetősebb angol szövet. Juhász Árpád romantikus antikapitalizmusának forrásai alighanem innen erednek, hiszen naponta láthatta, hogyan szorítja ki a gép a kézművest, a hitvány konfekció pedig az általa jobbnak, hagyományosabbnak, szebbnek vélt terméket, ő maga csaknem egy életen át hű maradt ehhez a viselethez, eleinte nyilván muzejumból, mert az apa ezt nyújthatta fiának, később pedig mert másra nem nagyon tellett, meg aztán különállásának, lázadásának ez lett az egyik külső megnyilatkozási formája, népéhez való ragaszkodásának a jele. Ezzel azonban csak feltűnést keltett, az emberek megfordultak utána az utcán. A már idézett ifjúkori társ, Donoszlovits Vilmos is így ír róla: „Középtermetű, csontos, sovány ember volt, aki őszbeborult hajával, torzonborz bajuszával és nagy gondozatlan szakállával, csizmás magyar ruhájával, esetleg carbonari köpenyével nem a legkellemesebb kül-sővel bírt.”

Az öreg magyarszabó élete végéig görcsösen ragaszkodott szakmájához, hajlandóságot, képességet sem mutatott az esetleges szakmaváltásra, úgyhogy az elszegényedés törvényszerűen bekövetkezett. Annyi ereje azonban volt, hogy gyermekeit mind kitaníttassa, a legfiatalabb, Juhász Árpád tizenhat éves fejjel 1879-ben érettségizett a zombori gimnáziumban. Az apa mindaddig bírta a terheket, így aztán a megyei Történelmi Társulat 1914-ben kiadott évkönyvének állítása, hogy Juhász a Falcione Gyula-féle ösztöndíjjal fejezte be a középiskolát, nem felel meg a valóságnak. Ez a 100 000 forintos alapítvány egyébként is csak 1883-ban keletkezett. A bajok azonban éppen az idő tájt, az egykori céhmester hirtelen halálával szakadtak a családra. Emiatt, úgy látszik, Juhász Ár-

pádnak 1879-ben meg kellett szakítania alig elkezdett tanulmányait a mintarajziskolában. Hogy ez így történhetett, arra egy „Apoximénosz. Antik szobormű után” feliratú tanulmányrajz alapján következtetünk, amely „Juhász, Budapest 879” jelzettel van ellátva. Az ifjúkori munka a gyöngyösi Gács Béláné tulajdonában van, s az érckovácsból az ókori görög szobrászat egyik legnagyobb alakjává vált Lüszipposz világhírű plasztikáját, illetve annak gipszmását ábrázolja: egy fiatal atlétát, aki az oroszlánnal vívott küzdelem után fáradtan rátámaszkodik buzogányára.

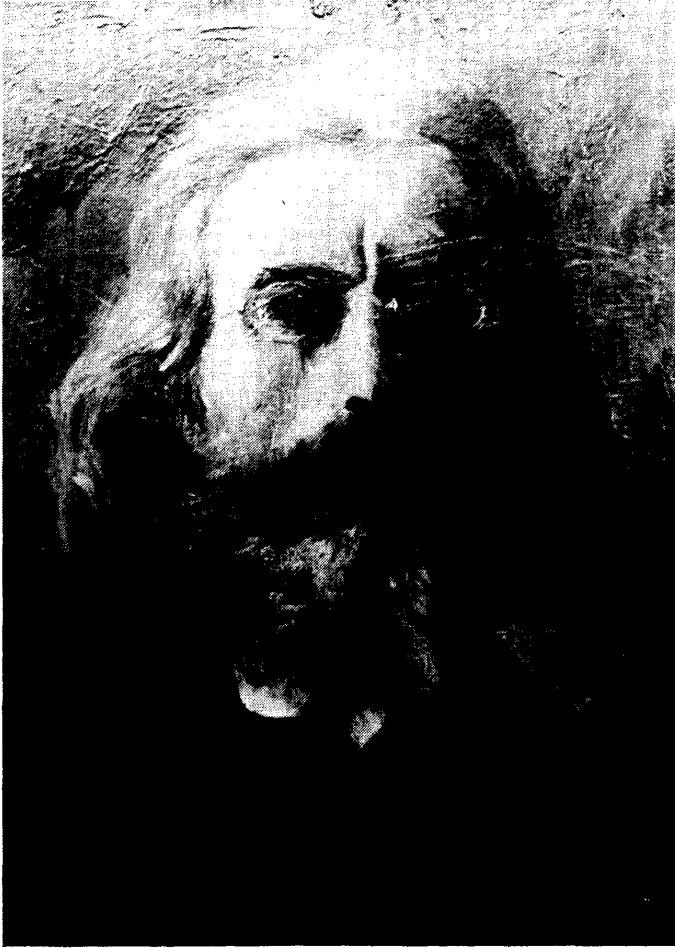
A sikertelen indulás után Juhász Árpád Zomborban írnokként a vármegye szolgálatába lépett, s ezt a munkakört hat esztendőn át — 1880-tól 1886-ig — töltötte be. Életének erről az időszakáról is keveset tudunk, csak bizonyos jelek és utalások alapján sejthetjük, hogy mind a művészi pálya tekintetében, mind a szellemi továbbképzés terén a felkészülés, a nekirugaszkodás évei lehetnek ezek. Az előbbiről, a művészi öntevékenységről nincsenek adataink, az utóbbiról viszont vannak némi ismereteink.

Juhász Árpád visszatérése egy régi barátság folytatását is jelentette. Még a gimnáziumi padokban — a hetvenes évek legvégén — megismerkedett Schmitt Jenő Henrikkel, a filozófussal, akiről életrajzírója, Migray József azt állítja: „Zomborban teljesen egyedül él, barátja alig akad; két fiatal ember szegődik hozzá, Juhász Gyula és Juhász Árpád festőművész; ők hárman lesznek a város — különceivé.” Migray a két Juhász fivér mellett még egy gimnáziumi tanárt is emleget, mint a társaság tagját. Bányai János kutatásaiból tudjuk (Adat Schmitt Jenő Henrik zombori éveire. *A Hungarológiai Intézet Tudományos közleményei*, 1972., 10. sz.), hogy ez a baráti kör nagyobb volt, tudományos tevékenységüket többen is rokonszenvvel pártolták, de a többség Schmittben és követőiben csak csodabogarakat látott, nemegyszer a gúny tárgyává is tette őket.

Juhász Árpád 1886-ban távozott Zomborból, s a város támogatásával — most már valóban azzal a bizonyos Falcione-ösztöndíjjal — beiratkozott az országos mintarajziskolába. A két barátnak tehát végül is megadatott a lehetőség, hogy életcéljukat megvalósítsák, amelyről — feltehetően — annyit beszélgethettek találkozóikon. Ettől kezdve azonban újuk kettévált, bár időnként, így a pesti egyetemi évek során, majd később is, amikor Schmitt visszatért berlini tanulmányairól, újra meg újra egybefonódott. Juhász eljár Schmitt Jenő esti előadásaira, melyeket Kosztolányi Dezső szerint „szelíd növényevők és teozófusok” látogattak.

Egyetlen ismert, nyúl farknyi életrajzában, amelyet Lyka Károly kérdőívére válaszolva 1913. október 21-én írt, az eddig vázolt és elkövetkező évek eseményeit Juhász Árpád így foglalta össze: „Hatévi hivataloskodás után városi ösztöndíjjal rajztanári oklevél (1890). Utána Lotz tanítványa, segédkezem Curia plafon képénél. Népelet tanulmányozása: alföldi, tengeri és horvátországi faházak. Ezekből vidéki kiállítások.”

A művészi kialakulás döntő évei ezek, s persze sok tekintetben a nagy

Juhász Árpád: Önarckép, 1914

nehézségek korszaka, amikor gyökereket próbált eresztetni, s az érvényesülés lehetőségeit kutatta. Tanárai közül csak Lotz Károlyt emlegeti. Főiskolai tanulmányainak kezdetéről, 1887-ből több tanulmányrajza megmaradt, s ezeken saját neve mellett Lotz Károly jellegzetes CL monogramja látható. Egyes források szerint Juhász is segédkezett neki az Operaház nézőtéri mennyezetének festésekor, ez az adat azonban téves következtetés eredménye, hiszen a nevezetes körfreskót Lotz 1884-ben al-

kotta, amikor Juhász még Zomborban hivatalnokoskodott. A rajztanári képesítés megszerzése után még egy évet töltött a mintarajziskola festészeti osztályán, lehetséges, hogy vezető tanára itt Lotz Károly volt. Egészen bizonyos azonban, hogy 1894 és 1896 között a Lotz-féle gyakorló festészeti szakosztály tagja, későbbi barátjával és pártfogójával, Körösfői Kriesch Aladárral együtt. Ez a szakosztály valamivel később mesteriskolává önállósult, s a főiskolához csak laza szálak fűzték. Juhász tehát tanítványi minőségben — úgy is mondhatnánk, hogy alkalmi segédként — működött közre a legfelsőbb bíróság, a Kúria, más néven az igazságügyi palota csarnoktéri mennyezetének kifestésében, amely az akkor már hatvannégy éves mester egyik utolsó nagyobb szabású alkotása volt. Lotz nyilván nem vett maga mellé olyan tanítványt, akinek a tehetségében nem hitt, a választás mindig kitüntető bizalmának a jele is volt.

Egy 1889-ben kiadott bizonylat szerint — ezzel igazolta Juhász a városi kuratóriumnál, hogy befejezte a harmadik évet — tanárai között volt Székely Bertalan is. A képzőművészet „nagy öregje” az alakrajzot adta elő, amely nála nem merült ki az emberi test rajzolásával, hanem felölelte minden élő és holt természeti forma tanulmányozását. Növénydekének szorgalmát és haladását viszonylag gyengén osztályozta — iparművészeti és építészeti rajzból jobb eredményt ért el —, s mégis alighanem éppen Székely Bertalan volt az, aki életre szólóan meghatározta művészi stílusát. A müncheni akadémiai irányzat élő klasszikusa tanítványaitól is szigorúan megkövetelte a vonal, a rajz tisztaságát, az arányokról és, a mértékletességről alkotott akadémiai szabályok betartását. Juhász Árpád életműve is ebben a szilárdnak bizonyult foglalatban teljessé vált.

Tanára volt még az eklektikus építészet kiemelkedő képviselője és restaurátor Schulek Frigyes, továbbá Vardai Szilárd iparművész, rajzpedagógus, az „étképményes rajzolás” előadója és Pasteiner Gyula művészettörténész is, az akadémikus, az egyetemes művészettörténet első magyar nyelvű kézikönyvének szerzője.

Juhász Árpád évekig próbálkozott gyökereket eresztetni a főváros művészvilágában, de ez sehogyan sem sikerült neki. Egyrészt tanárai közül csak Lotz segítette munkához, másrészt szerénységével, életmódjával nem tudott beilleszkedni közéjük. A művészek találkozóhelyeiről, a „bohém élet” színhelyeiről önmagát rekesztette ki, jóllehet ezek a baráti társaságok fontos információs források is voltak. A Virágbokr vendéglő különszobájába persze nem nyerhetett bebocsátást, ott Székely Bertalan, Lotz Károly és Benczúr Gyula adott egymásnak hetente többször találkozót. A többi asztaltársaság azonban nyíltabb volt, mint például a Japán kávéházi, ahol Szinyei Merse Pál körül csoportosultak a művészek. A belépő itt a művészetről vallott megközelítőleg azonos vélemény volt. Juhász Árpád, mivel egy korty italt sem vett a szájába, nemigen tudott beilleszkedni ebbe a társaságba, és így elesett ezektől a nem hivatalos,

de fontos személyi kapcsolatoktól. Hivatalos részről sem dédelgették túlságosan. „... Társai hivatalos portré- vagy falfestménymegrendeléseknek tettek eleget sikeresen — írja Keserű Katalin idézett tanulmányában —, Juhász Árpád első meghívása egy 250 lapból álló illusztráció sorozat elkészítése volt Kőrösfői László Egyiptom művészete c. könyvéhez” (Budapest, 1898).

A pusztai létért való küzdelem arra kényszerítette Juhász Árpádot, hogy több évi fővárosi tartózkodása után szülővárosában, Zomborban próbáljon szerencsét. Ott sem rajztanári állás után nézett, hanem festői munkájából számított megélni. Elhatározása a századfordulón már nem volt úttörő jellegű — Zomborban a XVIII. század derekától napjainkig, Kranowetter Páltól Milan Konjovićig mindig élt és dolgozott egy vagy akár több festőművész is —, de Juhász lépése mégis merész volt, a művészet alázatos szolgálatának jegyében történt, hiszen a kisváros sem anyagi, sem erkölcsi sikerrel nem kecsegtette.

Festőnk nagy hittel és lendülettel állt munkába. Életének ebben a szakaszában — 1898 és 1903 közötti időszakban — főleg a tájképek érdekelték, ezeket készítik nagy számban, talán azért is, mert úgy vélte, hogy könnyebben értékesíthetők. Vázlatfüzetével vagy táborig állványával, összecsukható székekkel és festékdobozával bejárta a zombori szállásokat, a közeli búzaföldeket, az eperfasorral szegélyezett árnyas dűlőutakat, a Teleszkai-dombok lankáit, a Csatorna-parton megbúvó halásztanyákat.

Herceg János írja (*Dunatáj*, 1980. aug. 20.), hogy Nemesmilicsre is „ki-kijárogatott Juhász Árpád Zomborból és Mesterházi Kálmán Szabadkáról, míg Bilanics Ferenc a Mosztonga felől érkezett, hogy hetekre beszállásolja magát és sorba lefesse vendéglátóit”. A vándorfestőkből álló kompánia kedvére való lehetett Juhásznak — Bilanics a müncheni akadémiára járt, Mesterházi autodidakta volt —, de szállásadói bizonyára állandóan szörnyűködtek azon, hogy nem fogyasztja a sonkát, a kolbászt, nem kell neki a tyúkleves, a paprikás, de még a baranyai bort sem kóstolja meg, úgyhogy gyorsan el kellett menekülnie zombori magányába.

Képeit potom pénzért vesztegette, de így sem találtak gazdára. „Szegevénynek rosszul ment a sora... — közli Donoszlovits Vilmos —, de ő nem csüggedt, rendületlenül hitt egy jobb jövőben, midőn méltányolni fogják tehetségét, kitartással festett. Nem volt már a szobák falán üres hely a képeknek, garmadában álltak a sarokban...” Sanyarú anyagi helyzetét különféle alkalmi munkákkal is próbálta javítani — iniciálékat festett dísznyomtatványokra, vidéki úrilányokat tanított rajzolgatni, így unokatestvéreit, Frey Irmát és Rózsát is.

A nyomorgó festőre felfigyelt Gozdsu Elek író, aki 1897 és 1905 között Zomborban teljesített szolgálatot az ottani királyi törvényszék elnökeként. A megyei történelmi társulat választmányi tagjaként javasolta, hogy a Zomborban levő építészeti emlékeket vegyék számba, és rajzol-

tassák le. A társulat illusztrátora, az 1902. május 1-jei jegyzőkönyv szerint Juhász Árpád lett.

A festő életkörülményei ettől a megbízatástól bizonyára nem javultak, mert a társulat munkatársai a legtöbb esetben anyagi ellenszolgáltatás nélkül dolgoztak. Gozsdunak egy másik kezdeményezése azonban anyagi hasznot is hozott: önálló tárlatot rendezett Juhász Árpád műveiből.

Gozsdu akkoriban már nem írt, de egy olyan művelt ember jelenléte, mint amilyen ő volt, csakis mély nyomokat hagyhatott a megyei székváros művelődési életében. Így nevéhez fűződik a nagy sikerű Szabad Líceum megalapítása 1899-ben, amely a korabeli sajtó szerint „... formájánál fogva úgyszólván egyedülálló az országban (. . .), valóságos szellemi forradalmat csinált Zomborban”. (*Pesti Hírlap*, 1903. 90. szám. Idézi Káich Katalin: *Szabad líceumok Bácskában és Bánátban, Újvidék*, 1979).

A szabadegyetem előadásait a kor ismert szakemberei, művészei, közéleti dolgozói tartották. Gozsdu biztosította a líceummal szinte egy időben induló budapesti Uránia Tudományos Színház közreműködését is, amely ismeretterjesztő előadásait már akkor kísérletekkel, filmvetítéssel fűszerezte, 1903-ban az Urániával Zomborba érkezett Hock János író, liberális politikus, az általános választójogért folyó küzdelem harcosa, aki Károlyi Mihály híveként, 1918-ban, a polgári forradalom idején a Nemzeti Tanács elnöke lett. Nos, kihasználva a kiváló szónok jelenlétét, Gozsdu őt is felkérte, hogy hívja fel a közönség figyelmét a Vadászkiért nagytermében megrendezett Juhász-kiállításra. Ezt ő, miután megnézte a tárlatot, ékes szavakkal meg is tette, s az együttes hírverés eredményeként csaknem minden festmény elkelt, s elég szép összeg gyűlt össze.

Forrásunk szerint Gozsdu állítólag azt tanácsolta Juhásznak, hogy menjen Münchenbe, s az ottani akadémián folytassa tanulmányait. Ez azonban nehezen hihető, esetleg nyugati tanulmányutat javasolhatott, ha egyáltalán sugalmazott neki valamit, hiszen festőnk ekkor már negyvenéves, zsebében több mint tíz éve lapul a rajztanári diploma. Nem tanintézeti tanulásra van tehát szüksége, hanem új tapasztalatokra, új élményre meg gondtalanabb élet- és munkafeltételekre, egy kis anyagi biztonságra. Végül nem is Nyugat felé indult, hanem az Adriára. Alighanem egészségi állapota miatt is, a mediterráni levegő jót tehetett gyenge fizikumának, beteg tüdejének. Néhány napot töltött Lovranban, majd hajóval Dubrovnikba utazott. „Itt festette egyik legszebb képét — közli Donoszlovits Vilmos is —, a Pile kapu mellett levő Fort Lorenzo (*Lovrijenac — K. Z. megjegyzése*) alatti sziklát a tengerben, amely évezredek óta dacol a tenger haragos hullámaival. A tenger színezése, a szikláknak megtörő óriási hullámok gyöngyözése, a szikla komor fensége oly megkapóan van vázsonra téve, hogy az ember szinte látja a víz mozgását, hallja a tenger zúgó moráját . . .”

Három dubrovnikai olajfestményét ismerjük: kettő budapesti, egy pe-

dig zombori magántulajdonban van. Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1914. évi tavaszi tárlatán két lovrani képet állított ki.

A zombori múzeumban ma nyilvántartott 29 Juhász-mű közül (17 olaj, 12 rajz) kettő tengerparti tájkép. Valamivel több azoknak a festményeknek a száma, amelyek Zombor környéki motívumokat örökítenek meg, s amelyek miatt olykor a „bácskai festő” jelzővel illették. Pavle Vasić könyvében (*Umetnička topografija Sombora*, Matica srpska, 1984) tíz magántulajdonban levő Juhász-műről tesz említést, ezek túlnyomó többsége alföldi jellegű, azaz „bácskai” tárgyú: Lovak a pusztán, Táj búzával, Aratás, Libapásztorlány stb. Lyka Károly kérdőívére válaszul, Juhász Árpád a „főbb munkák címe” rovatban két képét tünteti fel: az Acatolást és a Rossz termést. A zombori múzeumban úgyszintén kettő található: Falusi udvar, Aratás.

Zombori tartózkodásunk idején újabb és újabb Juhász Árpád-művek bukkantak elő Ivan Jakobičić festőnél (két olajkép, két rajz), Láng Nikolánál és Mayer Nándornál. Az alaposabb kutatás feltehetően még sokkal több lappangó Juhász-képet hozhatna nyilvánosságra, s így a fennmaradt munkák sorát lényegesen bővíteni lehetne.

Tájképei majdnem kivétel nélkül egyszerűek, hangulatosak, a barbizoni iskola kései visszhangjaként a látvány pontos, olykor bensőséges rögzítésére törekednek. A természetet mindig közvetlenül figyelte meg, a szabad ég alatt dolgozott, de képein az akadémián tanult kompozíciós módszerek érvényesültek, miközben a látvány élethű visszaadására törekedett. Ennek folytán vázsnairól nem árad az a könnyedség, a pillanatnyi benyomás elevensége, ami a kötöttségek alól megszabadult nagybányaiaknál már jóval korábban megnyilvánult.

Az Adrián eltöltött boldog hetek után egyébként még egy franciaországi útra is vállalkozott. Donoszlovits Vilmos szerint „kigyalogolt Párizsba, hol tíz napot tartózkodott szilván meg puha kenyéren...” Még hozzátette azt is, hogy „... elzarándokolt ideáljához, Heine sírjához a Mont Martre temetőbe, a sírhalmot lerajzolta, a sírről egy szál virágot hozott, melyet keretben egy zombori idős úrnőnek ajándékozott emlékül, tisztelete és hálája jeléül”.

Hazajövet egy ideig még Zomborban tengette életét, majd 1903 végén vagy 1904 elején Budapestre került, ahol barátai Malonyay Dezső figyelmébe ajánlották. Malonyay éppen akkor toborozta a munkatársakat, hogy velük együtt begyűjtse, értelmezze a népművészeti tárgyakat, leírja megformálásuk és díszítésük módozatait. A mozgalmoszerűen kibontakozó vállalkozás a szecesszió eszmevilágában fogant, az utolsó lökést pedig alighanem Walter Crane angol művészettörténész adta meg, a képzőművészet és az iparművészet népművészetből való megújulásának prófétája, Ruskin és Morris legnagyobb tanítványa, aki 1900-ban „felfedezte” Kalotaszeget, s ott készült rajzai később bekerültek az egész világon használt iparművészeti tankönyveibe. Crane látogatása az egész művészvilágot megmozgatta, s az akkor kialakult hangulat is közrejá-

Juhász Árpád: Portré

szott abban, hogy Malonyay csoportja állami támogatással megkezdhetette a népművészet értékeinek módszeres feltérképezését. Ennek eredménye *A magyar nép művészete* című, Malonyay Dezső szerkesztésében készült ötkötetes mű, amely egyenlőtlensége ellenére ma is forrásértékű, beleértve az illusztrációkat is, amelyeket jórészt Juhász Árpád készített.

Festőnk 1904-től 1914-ig, azaz egészen haláláig szorgalmasan járta a falvakat, százzámra készítette a rajzokat. Lakatos Alfréd írja a már

idézett cikkében, hogy „följegyzett, lerajzolt, lefestett minden magyaros benyomást keltő ékítményt, hímzést kézimunkát, székelykaput, bot- és szerszámfaragásokat, falusi bútorkészítményeket, parasztszobák enteriőrjét, díszesen hímzett viseleteket, hogy majdan abból valamilyen egységes magyar ornamentika leszűrhető legyen”. Amit csinál, az valójában a szakrajz egy változata — etnográfiai mintarajz, a népi kultúra anyagi javainak pontos, minden részletre kiterjedő rögzítése és megőrzése az utókor számára.

Juhász Árpád élete végéig hűségesen kitartott emellett a nagy projektum mellett, amely egyrészt az állandó munkát jelentette számára, másrészt kedvére való is volt. Hogy mennyire a népművészet bűvkörébe került, arról egyetlen nyomtatásban is megjelent írása tanúskodik. Ebben a matyó viselet dekoratív szépségéről értekezik. „Talán a legszebb e viseletnél — írja — a menyecskek ruhája. A hosszú rojtú »csavarintos« kendő színes keretként veszi körül a fejet, szokatlanul megnagyítva annak alakját, a rojtok szerepelnek itt, meg a méhkasalakú »tok«. Ebbe van a haj beleszorítva, s ez a fejnek bizarr, hegyes kúpban végződő befejezést ad; csak az arc fedetlen; még kevesebb látszik a fejből a nagy, színes, ünnepi sátoros fejkendők alól, mely mint valami tető födi be a fejet, s messzire kiálló szélei az azokat szegélyező hosszú rojtjaival valóságos ereszt képeznek” (Magyar Iparművészet, 1913).

A Matyóföld, ezen belül Mezőkövesd hímzéstudósja, díszes népviselete, s általában népélete mély nyomot hagyott benne, ezt az örökséget, a népművészeti alkotó munka szellemét beépítette művészetébe. Így freskói is, amelyek egy soproni és egy budapesti iskola falain láthatók, néprajzi ihletésűek. A budapesti Fehérvári úti tanintézetben elkészített két falfestményén a mezőkövesdi gyermekjátékok, életképek dekoratív, stilizált változatai elevenedtek meg. Sajnos, a második világháború idején mindkettő elpusztult. „Érzem, hogy valahogy igazolni is kellene magam a képek témái miatt — idézi egyik levelét Herceg János a *Kalanyában* közölt cikkében. — A mostani viszonyok között különösnek tűnhet, hogy miért választ festő ilyen népies és annyira speciális jellegű népviseletet témául. Tudom sokan lesznek, akik mosolyognak az ilyen nemzetiszínű művészi irányon, viseleten, parasztosnak találják, s nem tartják méltónak művészi témára. A hollandusok azonban másképpen gondolkoznak, amikor elküldik nekünk az ő nehézkes facipős alakjaikat fán, porcelánon, üvegen, szöveten, levelezőlapra stb., szóval mindenben, ami alkalmas vagy nem alkalmas a díszítésre. Nekünk ezek mind jók, és senki sem ütközik meg rajta.”

Juhász iparművészeti orientáltságára is döntő hatással volt a mezőkövesdi népművészet. „ZománCFestésű kis matyófiguráin, posztó faldíszén — írja Keserű Katalin (*A gödöllői művésztelep, Bp. 1987*) — az alakok nem egyszerű díszítőmotívumok, hanem egy típus változatai, alapos, többoldalú megfigyelés eredményei. Eppen a felmérések tárgyilagosságához ragaszkodva s a népi díszítmények soroló szerkezetét alkalmazva

tudta sűríteni bennük a mezőkövesdi népviselet, életmód, mozdulatok jellegzetességeit . . .”

Juhász Árpád a képzőművészetnek csak néhány területén mozgott, ennélfogva festőszerszámai és más eszközei korlátozottak. Ebben az időszakban is vett olykor ecsetet kezébe, vagy tájképeket festett Erdélyben, a Balaton mellett és másutt is, ahová gyűjtőútjai során elkerült. Nem idegen számára az akvarell és a tollrajz — ezzel azonban alighanem már ki is merítettük „eszköztárát”. A fő kifejezőeszköze valójában a ceruza, akkor is, amikor szakrajzot készít, akkor is, amikor vázlatot vet a papírra, vagy tájat örökít meg. Ezeket bravúros könnyedséggel csinálta. Egyik kortársa úgy fogalmazott, hogy a ceruza „mesteri kezeléséhez nálunk senki sem értett annyira, mint ő”. Malonyay Dezső szerint is „szemfényvesztés” az, ahogy bánik az irónnal, munkáit pedig — nyelvújító szellemben — „ceruzafestésnek” nevezte. „Vastag, puha Koh-i-Noor ceruzával úgy dolgozik, olyan szélesen, foltokban, mintha ecsettel dolgozna . . .” — írja. A ceruzarajz mellett leggyakrabban tollrajzot készít. A kínai tus rúdijából egy darabkát letört, felhígította kis porcelánedényében, s valami jófajta merített papírt vett hozzá.

Ceruza- és tollrajzaival érte el első és egyetlen nemzetközi sikerét is: az 1908 őszi rendezett londoni magyar kiállításon grafikáiért aranyérmert kapott, 1909 elején pedig — a Borovszky-féle megyei monográfia szerint — a *Studio* című illusztrált londoni képző- és iparművészeti folyóirat méltatta munkásságát. Ehhez hasonló elismerésben otthon sohasem részesült.

1903 óta munkatársa volt a *Művészet* című folyóiratnak, amely Lyka Károly szerkesztésében 1902 és 1918 között jelent meg. 1907-től rendszeresen, minden évben közöltek tőle. A szerkesztőség főleg a fejleceket igényelte, az 1910. és az 1911. évfolyam egy-egy számában ő készítette az új fejezeteket nyitó, szalagszerűen húzódó díszítményeket. Közveteszi a folyóiratban rajzait s más jellegű munkáinak reprodukcióit is: matyó figuráit, posztó faldíszét 1913-ban, tájképét, freskótanulmányát 1914-ben.

Juhász Árpád tehát, ha nem is küzdötte fel magát a képzőművészek első sorába, a vidéki anonimitásból kitört, nevet szerzett magának. Ezt jórészt annak is köszönhetette, hogy életének utolsó, valamivel több mint egy évtizedet felölelő szakaszában munkássága egybefonódott a gödöllői művésztelep tevékenységével, mindennapi életével. 1905-ben Juhász feleségével, Omelka Vilmával együtt elhagyta Budapestet, és Gödöllőre költözött egy kétszobás albérleti lakásba, Kőrösfői-Kriesch Aladár, a telep alapítójának közeli szomszédságába. Ő régi barátja, festőtársa Juhásznak, annak idején együtt tanultak Lotz Károlynál, majd Malonyay Dezső munkatársaiként közös néprajzi gyűjtőúton voltak Erdélyben. Biztosra vehető tehát, hogy Juhászné „kivonulását” Malonyay egyengette, a meghívás tőle származhatott.

A gödöllői művészcsoporthozulás egészen sajátosság színeket hoz az akkori képzőművészeti életnek. Akik közelebről ismerték, „a magyar sze-

Mezőkövesdi népviselet (akvarell)

cesszió bölcsőjének”, legjelentősebb műhelyének”, „a magyar szecesszió egyetlen szervezett társulásának” nevezték, akik viszont külső megjelenési formáira figyeltek fel, azok „reneszánsz munkaközösséget”, „magyar Jasznaja Poljanát”, „tolsztojánus szektát”, olykor pedig „a városszéli hippi kommunák előzményét” meg „az első magyar szocialista munkaközösséget” látták benne.

A gödöllői művésztelep 1901 és 1904 között szinte ösztönszerűen jött létre; a szellemi és gyakorlati „szálláscsináló” Körösfői-Kriesch Aladár festő volt. Ő, valamint azok is, akik csatlakoztak hozzájuk — Nagy Sándor, Nagy Sándorné Kriesch Laura, Raáb Ervin, Juhász Árpád, Zichy István, Undi Mária, Sidló Ferenc, Remsey Jenő, Mihály Rezső, Torockai-Wigand Ede, Medgyaszai István és mások —, valójában az angol preraffaeliták és apostoluk, John Ruskin eszméiből kiindulva a művészet és a társadalom egyidejű megújulására és egy életstílus modelljének kialakítására törekedtek.

A művészet emberalakító, társadalomjavító szerepében, a szépség megváltó erejében szentimentális rajongással, idealista lelkenedzéssel, már-már fanatikusan hittek.

Az iparművészet megújítását is programjukba foglalták, mert úgy tartották, hogy az ipari fejlődés tönkretette az ember környezetét, használati eszközeit. Ebben az esetben az eredeti, az ősi formát, a tiszta forrást a népművészetben vélték felfedezni, a népi ihletű hagyományokat mindenütt alkalmazták is: „a díványpárnától a városrvezésig”.

Kulturális téren a tartalmas, kollektív életre törekedtek. Hetente kétszer összejöttek Körösfői-Kriesch házában, kertjében, s hangversenyeken, felolvasó délutánokon és egyéb rendezvényeken vettek részt. Ezek a találkozóknak népművelő jelleget is öltöttek, mivel a művésztelep keretében működő szövőműhely munkásnői is a meghívottak között voltak. A kolóniának tágabb szociális céljai is voltak: „a művészet mindenkié” jelszóval a lakosságot egy nagy közösségbe szerették volna tömöríteni, természetesen meggyőzéssel, a szeretet nevében, ami tulajdonképpen a ruszini elvek gyakorlati megvalósulását eredményezte volna, az első lépést a társadalom megváltozása, a világ megváltása felé.

Termékeny talajra találtak itt az anarchista eszmék, az utópista ábrándképek, beleértve azokat is, amelyek a „szép” szocializmusról alakultak ki. A telep lakói ezenkívül kapcsolatot tartottak a szocialista reformerekkel, Szabó Ervinnel és Madzsar Józseffel, de a legnagyobb hatása Tolsztoj őskeresztényi tanainak és Schmitt Jenő Henrik újnosczticizmusának volt. Az utóbbinak két könyvéhez is az illusztrációkat Körösfői-Kriesch és Nagy Sándor készítette.

Talán mondani sem kell, hogy Juhász Árpád beilleszkedése ebbe a világba már zavartalanabb volt, hiszen azonos alkatú és gondolkodású emberek közösségébe került. Ő is nyerskosztos, hosszú hajat visel, akár a többiek, ruhája is eltér a köznapi viselemől, s ami a legfontosabb: ugyanabban a szellemi áramkörben, gondolati világban él. John Rus-

kin „világmegváltó” eszméit jól ismerte, ha nem előbből, akkor a zombori Szabad Líceum hónapokig tartó előadásorozatából értesülhetett róluk. „Zombor város dicsősége — írta a korabeli *Bácska* (1903, 87. sz.) —, hogy hazánkban itt először nyílik meg Ruskin katedrája és a ruszkinizmus fenséges tanának terjesztése...” Közeli barátja, mint tudjuk, Schmitt Jenő Henrik, úgyhogy hitelt adhatunk azoknak a feltevéseknek, hogy eszméit éppen ő terjesztette a kolónián, mint ahogy egyesek részére a vele való személyes kapcsolatteremtést is ő tette lehetővé. Polonyi Péter már említett munkájában idézi Körösfői-Kriesch Aladár leányának, Kriesch Margitnak a szavait, melyek szerint „Juhász Árpád, akinek családja a Bácskából származott, ismertette össze apámat... Schmitt Jenő filozófussal, aki Tolsztojjal összekötetésben állott...”

Juhász Árpád hozzájárulása a telep életrendjének kialakításához más téren is kimutatható. Egy vasárnapi zenedélutánon Országh Tivadar kamarazenekegerekre lépett fel, ennek hegedűse Juhász Károly volt, a festő unokatestvére. A vendégszereplést ők ketten ütötték nyélbe. Juhász unokahúgai, a zombori Frey nővérek is az ő hívására telepedtek át Gödöllőre 1907-ben, Frey Rózsa idővel a szövőműhely vezetője lett, Frey Vilma pedig a műhelyrajzok készítője.

Ha már a bácskai kapcsolatokat emlegetjük, tegyük szóvá azt is, hogy a műhely szövőgépei a bánáti Elemérről, Kovalszky Sarolta 1891-ben alapított szövőműhelyéből kerültek Gödöllőre. Az egyik legjobb torontáli szövőnő, Guilleaumme Margit is Elemérről költözött oda. Sok eddig még eléggé fel nem tárt körülmény utal arra, hogy az eleméri szövőműhely, de bizonyos vonatkozásban a nagybecskereki szőnyeggyár is fontos előzménye volt a gödöllői szövőműhelynek.

A művésztelep törzstagjait — közéjük tartozott Juhász Árpád is — főleg a rokon életszemlélet fűzte egybe. Ez a rokon érzés festőnk esetében még hatványozottabban megnyilvánult. Ez volt az igazi kapocs, annál is inkább, mert a stflusbeli rokonságnak alig van nyoma, a szecesszió gondolatvilága nála főleg életvitelében öltött testet, s nem műveiben.

Juhász Árpád sokévi hányódás-vetődés után Gödöllőn talált otthonra, s haláláig nem is hagyta el. Viszonylag fiatalon távozott az élk sorából, úgy is mondhatnánk, hogy életmódjának lett az áldozata.

1914-ben, a kora tavaszi napokban megrendelésre egy tengeri tájképet festett. „A kép vázlata megvolt — írja Donoszlovits Vilmos —, csak a színek hiányoztak. Leutazott Raguzába, a színeket elrendezte, hazajött Gödöllőre. Ezt a hosszú utat ékezés nélkül tette meg, mert nem kapott vegetariánus kosztot. Így nem csoda, hogy szervezete elsatnyult, pedig azt hitte, hogy ő annyira edzve van, hogy ezen bravúros dolgokat kibírja. Ez volt végzete.” Nem sokkal e megerőltető út után tüdőgyulladással beszállították a budapesti Szent István Kórház-

ba, ahol „kezelőorvosa csodálkozva látta, hogy az 51 éves férfi szervezetének ellenállási képessége alig olyan, mint egy ötéves gyermeké”.

1914. május 30-án halt meg, s azóta is, Herceg János szavaival élve, „a pesti temető hideg földje és a híres bácskai közöny” takarja.

Juhász Árpád a művészteleppel együtt mérült feledésbe, s neve a telep „rehabilitásával”, értékeinek „felfedezésével” bukkant ismét elő több évtized után. Műveit számba vették, ezeket az utóbbi évtizedben több kiállításon bemutatták, életpályájáról, gödöllői éveiről tanulmány jelent meg, szaporodott azoknak a publikációknak száma, amelyek valamilyen formában említést tesznek róla. Az „utóélet” fontos dátumának ígérkezik az 1988 derekán Zomborban és Szabadkán megrendezendő kiállítás, amely 85 év után az első önálló tárlata lesz.

Juhász Árpád: Portré